

FRANCESC-ANDREU MARTÍNEZ-GALLEGO. Universitat de València

LA PREMSA EN CATALÀ AL PAÍS VALENCIÀ ENTRE 1813 I 1936

I

Les primeres publicacions del valencianisme polític són tardanes en comparació amb l'aparició i proliferació de la premsa en valencià. Publicacions com *Valencia Nova* (València, 1906-1907), *Terra Valenciana* (València, 1908), *Renaixement* (València, 1908), *Nostra Terra* (Castelló de la Plana, 1913), *Patria Nova* (1915 i 1923), *El Poble Valencià* (València, 1917), *El Crit de la Muntanya* (1922-1923), *Ideal* (València, 1923), *Acció Valenciana* (1930-1931), *Avant* (1930), *El Camí* (1932), *Acció* (1934-1936), *El País Valencià* (València, 1935), *Timó* (1935) o *L'Hora* (1936), van ser les exponents del valencianisme polític i no van aconseguir un moviment polític potent. Si de cas, encertaren a divulgar, entre cercles intel·lectuals, els seus ideals nacionals i, com a molt, incrustaren –tal vegada superficialment– en l'agenda política d'aleshores alguns temes, com ara la legitimitat de l'ensenyament del valencià a les escoles, la necessitat de normativitzar la llengua o la possibilitat de descentralització de l'Estat a través de la fórmula autonòmica.

Entre 1906 i 1936 van aparèixer una vintena de publicacions del valencianisme polític, quasi totes elles a València, un parell a Castelló i cap a Alacant. En el mateix període van editar-se noranta-cinc publicacions en català al País Valencià: això significa que el percentatge de publicacions vinculades al valencianisme polític fou del 21 %. Si obrim el focus fins a la primera aparició de premsa en català al País Valencià, és a dir, al 1813, trobem que el percentatge es redueix al 9,3 %. La premsa no nacionalista en valencià va ser molt superior en nombre. De què parlaven tots eixos periòdics que s'expressaven en valencià abans i en paral·lel a l'aparició de la premsa del valencianisme polític?

II

Dos-cents quinze periòdics en valencià, editats al País Valencià entre 1813 i 1936, són molts o són pocs? Depèn. Són molts menys que els editats en castellà. Són menys que els editats en català a Catalunya. Són més que els editats en català a les Illes. Ara bé, si fem comparacions com les anteriors, sembla que vulguem donar a la llengua en què es construeix el periòdic el paper protagonista, més enllà del missatge, la intenció i les formes d'apropiació del lector. Aleshores, errarem. De fet, la major part dels periòdics en català editats al País Valencià entre 1813 i 1936 són bilingües. Utilitzen també el

Patria Nova, 1 de maig de 1915.

castellà. És més: la majoria empra un valencià assimilat a la parla (i per això la seua configuració dependrà del lloc de publicació). Quan, en el *Catàleg històric general de la premsa en català*, s'empra el sintagma «premsa en català», volem dir premsa escrita majoritàriament en català, sobrepasant el 50 %. La variació interna en matèria lingüística és rellevant: pot anar des de la meitat de la publicació a res.

Els editors de la major part dels periòdics en valencià no van fer del valencià la medul·la de les seues publicacions. Van veure l'idioma, sol o barrejat, com un instrument útil per arribar a un públic fitat, delimitat lingüísticament, socialment. La cosa va començar des de l'inici mateix. Quan aparegué el primer, *Saro Perrenque i el Doctor Cudol*, en 1813 (en forma periòdica, perquè en 1809 ho va fer en forma de plec de fil i canya), per

iniciativa del liberal Manuel Civera, va adquirir una extraordinària popularitat. Primer perquè feia crítica de l'ocupant napoleònic i després perquè es va capficar a defensar i difondre els principis constitucionals del codi de 1812. Visca la Pepa!

La paraula *popularitat* és la que empra Tramoyeres (1880-81) en explicar la difusió de la publicació. I té un significat ben concret: es refereix al poble liberal, al *tiers état* de l'inici de la revolució burgesa. Es tracta d'una barreja de grups socials plebeus definits pel treball, en contrast amb l'ociositat dels privilegiats: són artesans, comerciants, camperols. I, és evident, parlen valencià. És molt probable que els privilegiats també el parlaren, però com que havien fet bandera de la castellanització de la seua literatura des del segle xv (Martí, 2010), emprar el valencià era una forma de guerra cultural afegida a la guerra de classes contra ells. Tot això significava divulgar la Constitució de 1812 en valencià. Anar a la recerca d'un destinatari que calia mobilitzar, perquè contra la Constitució i contra els decrets de les Corts de Cadis s'aixecaven poderosos enemics interns.

Civera va redactar el primer periòdic en valencià amb vîmetes antics i propòsits nous. Recollia una llarga tradició, la dels *col·loquis*. Un gènere de les menudeses d'impremta (Gomis, 2015) que va tindre un èxit inusitat el segle XVIII i convertí la

ciutat de València en un empori de l'edició dels plecs de fil i canya. En 1719 es va publicar un *Romans y col·loqui nou en que es declara el gran chasco que han tingut els Pepos del Orta en la bona venda de la fulla del om y en la de la morera en este any 1719*. En 1801, Pep de l'Horta esdevingué el líder simbòlic de la revolta antifeudal al País Valencià, fent anar la cargola. Pep de l'Horta havia esdevingut el John Bull valencià. Saró i Cudol aspiraven a donar-li continuïtat.

Després de *Saro Perrenque i el Dotor Cudol* en vingueren molts altres: *El Mole* (1837-1870), exponent d'un liberalisme ètic i radical; les publicacions de Bernat i Baldoví; *El Tio Nelo* (1862); *El Tio Mingolo* (1869); *Don Manuel* (1874); *El Pare Mulet i El Bou Solt* (1877); *El Chornaler* (1883), primer periòdic obrerista de València; *El Borinot* (1889); *La Traca* (1884-1892) de Manuel Lluch Soler i Lluís Cebrián Mezquita, el setmanari republicà i anticlerical que va sacsejar la València dels primers governs liberals de la Restauració i que va crear un títol que acabaria sent recurrent; *La Moma* (1895); *La Tronà* (1894); *El Dimoni Coixo* (1898-1899), i *La Barraca* (1903-1914), concebuda per Lluís Bernat i Félix Azzati, que s'enfrontava als republicans de Soriano en nom dels de Blasco i a la Lliga Catòlica, i que posava en valencià i en sàtira el que el diari *El Pueblo* llançava en prosa i en castellà, en serien bons exemples.

La més important de totes aquestes publicacions va ser la segona *La Traca* (1912-1938), que de vegades va haver de canviar el títol (*La Sombra*; *La Chala*) per qüestions de censura i xocs amb les autoritats. La revista satírica, concebuda per Vicent Miguel Carceller, va aconseguir vincular el republicanisme a una filosofia de vida (la dels *traqueros*), a més d'unes idees, i va construir un llenguatge popular que va «contaminar» la parla de les classes populars. I va arribar a tirar mig milió d'exemplars (en els anys de la Segona República), tot i que aleshores es feia ja en castellà i es venia arreu d'Espanya (encara que l'editor mantenia *La Chala* en valencià). Durant trenta anys, *La Traca* va ser la referència dominant en matèria de premsa al País Valencià. Hi ha molts altres títols, és clar, però com *La Traca*, cap.

La sàtira té la particularitat d'articular l'agressivitat i de dur els continguts polítics a terrenys emocionals. La quantitat, però sobretot la importància de les capçaleres satíriques valencianes és un indicador de la mobilització política aconseguida i de la tensió ideològica viscuda. La major part de les publicacions d'aquesta mena, entre 1813 i 1936, pertanyen al radicalisme liberal republicà, amb notori èmfasi anticlerical. Però hi ha també les de la contrapart, les carlines, que també pretenien generar una mobilització massiva i popular: de primeres, van ser publicacions modestes, com *L'Ametralladora Carlista* (1871) o *A la Piu...* (1872), però a finals del segle XIX i principis del segle XX *El Palleter* (1882-1916, en sis

El Camí, 3 de desembre de 1931.

temes-2)

èpoques), setmanari impulsat per la família Thous, aconseguí popularitat i tirades rellevants que arribaren als cinquanta mil exemplars.

Va haver-hi publicacions en català (bilingües, sobretot) amb altres continguts: d'humor no polític, moltes de festes (les Falles van estirar molt del carro i l'alacantí *El Tio Cuc*, 1914-1936, de Josep Coloma Pellicar, va ser essencial en el naixement de les Fogueres de Sant Joan), culturals, etcètera. Però les grans tirades i la connexió amb el públic sempre vingueren pel costat de la premsa satírica política, mobilitzadora, que emprava la llengua com un filtre cultural per encertar en la diana sociològica que podia apostar per la causa.

III

Una vintena de publicacions en valencià durant l'inici del procés revolucionari (1808-1868), una dotzena durant el Sexenni (1868-1874), més de cent cinquanta durant la Restauració borbònica (1875-1923), una quarantena durant la dictadura de Primo de Rivera i una trentena a la Segona República. Això vol dir que durant la Restauració es va arribar al naixement d'una mitjana de tres publicacions en valencià per any, i a cinc durant la dictadura de Primo i la República. El *crescendo* era pausat, però també evident.

Al costat de les publicacions populars i constructores de cultura popular, que seguien vigents i engrescadores en el primer terç del segle XX, alguns sectors intel·lectuals, burgesos i petitburgesos, esdevingueren partícips d'un valencianisme cultural en clau culta i del valencianisme polític (oscil·lant entre regionalisme i nacionalisme).

Pel que fa al valencianisme cultural, la primera fita fou *Lo Rat-Penat. Periódich lliterari Quincenal. Orgue Oficial de la Societat de Amadors de les Glories Valencianes*, que vingué al món en 1884. És fàcil detectar-hi els primers símptomes d'una visió regionalista, descentralitzadora, però encara molt vinculada al passat. Dins de la societat *Lo Rat Penat*, creada en 1878, convivia des de centralistes fins a federalistes i no devia ser fàcil estructurar una resposta comuna des del valencianisme. Tanmateix, l'anuari (1875-1884) i el quinquinari (1884-85) de *Lo Rat Penat* van introduir la idea segons la qual es podia escriure premsa en un valencià culte, idea que van fer seua els periòdics del valencianisme polític que aparegueren a partir de 1906 i que va colpir en certa premsa literària. Però el valencià-parla, exitós en la seua mobilització (València era la primera ciutat republicana d'Espanya), seguia resistint-se. Tenia bons motius. En 1908 va aparèixer *El Cuento del Dumenche* amb la declarada finalitat de «fer afisió a escriure y á llechir en valesiá» i de reviscolar la literatura escrita en valencià. Això sí, en un valencià escrit «tal y com se parla huí», encara que «pera anar póc á póc netechant, pulint el idioma de paraules y modismes qué no siguen els nostres».

El periòdic va complir la seua paraula. En una primera època va viure dos anys i en va tenir una segona, editada per Vicent Miguel Carceller, entre 1914 i 1921: havia passat el temps i la promesa d'una gradual normativització es va fer palesa quan en 1919 va canviar el nom per *El Cuento del Dumenge*. En 1915 Carceller, republicà federal i valencianista, explicava que «Hui ya se llich valensiá y se discutiex problemas de pur valensianisme que ants no's discutiex». Eixa mateixa tendència normativista va afectar *El Tio Cuc*, d'Alacant, des del moment que hi va entrar el jove redactor Enric Valor en 1932.

És molt significatiu que la normativització de publicacions literàries d'èxit i engrescadores —darrere les quals hi havia republicans valencianistes, per aqueix ordre— va ser sempre parcial, i potser per això no en van minvar les tirades. Altres títols

El Mole, 18 de març de 1837.

literaris, que s'editaren en un registre culte des de l'inici, no van tindre èxit de públic i quedaren restringits a cercles intel·lectuals de curta volada. *Taula de Lletres Valencianes*, apareguda en 1927 i dirigida per Enric Navarro, especificava sentir-se hereva de *Pàtria Nova* (1915 i 1923) i, per tant, «del valencianisme cultural que experimentava una creixença del seu potencial creador i de les seues possibilitats de consolidació política» (Aznar, 1978). *Taula*, amb el suport d'*Acció*

Valenciana (1930-1931), *Avant* (1930) i *El Camí* (1932), va ser clau en l'empenta de l'homogeneïtzació ortogràfica que quallaria en les Normes de Castelló de 1932 i que van difondre publicacions com *Acció* (1933), el *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana* (1934), *El País Valencià* (1934), *La República de les Lletres* (1934) o *Timó* (1935). També van fer costat, totes elles, a la petició d'un estatut d'autonomia per al País Valencià.

Cap de les publicacions que des de 1906 aparegueren en l'àmbit del País Valencià va trobar la tecla periodística (ni partidista) del nacionalisme de masses (Laguna, 1988). Si el valencianisme polític va tenir certa empremta social –i la va tenir–, no va ser tant per les publicacions que volgueren abanderar un valencianisme regionalista o nacionalista, sinó perquè el republicanisme periodístic –per la banda de setmanaris com *La Traca* o *El Tío Cuc*– va constituir-se com un republicanisme valencianista (petitburgès i obrer, democràtic, gens sobiranista i menys catalanista, patriota per fidelitat doble: ibèrica i valenciana).

Les publicacions del valencianisme polític van ser minoritàries (Vallés, 2008) i moltes jugaren la carta d'un valencianisme difús, per damunt d'esquerres i dretes, sense aconseguir, finalment, que la pàtria o la germanor se situaren per damunt de la classe o la ideologia. Quan aparegué algun periòdic amb una orientació política més clara, d'un valencianisme a la dreta (seguint la petja d'Ignaci Villalonga o de Joaquim Reig, fundadors de la Unió Valencianista Regional) o a l'esquerra, l'experiment era flor d'un dia (potser amb l'excepció del dretà *Acció*, 1934-36, que en el seu últim número de 18 de juliol es va situar en posicions semblants a les dels colpistes contra la República). L'únic diari en català aparegut al País Valencià, *L'Hora*, de l'òrbita de la dretana Unió Valencianista, va durar quatre dies de juny de 1936. Tot un símptoma.

La Traca, 4 d'abril de 1914.

El *Catàleg històric general de la premsa en català* de l'Institut d'Estudis Catalans, que recull, per descomptat, la premsa editada en català al País Valencià, llança una mirada tècnica sobre les publicacions. És un instrument essencial per a seguir analitzant cada capçalera i interpretant la seua comesa dins la història social de la comunicació, com en l'esbós que hem fet ací. ■

Bibliografia citada

- Manuel AZNAR I SOLER, «Redreçament i ruptura de la cultura valenciana (1927-1936)», *Els Marges*, 12 (1978).
- Rosa J. CAÑADA SOLAZ, *El món en un plec. Aproximació a la literatura popular dels segles XVIII i XIX en València*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2014.
- Juan GOMIS COLOMA, *Menudencias de imprenta. Producción y circulación de la literatura popular (Valencia, siglo XVIII)*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2015.
- Antonio LAGUNA PLATERO, «Estudio preliminar», en J. NAVARRO CABALNES, *Prensa Valenciana*. València: Associació de la Premsa Valenciana, 1988.

- Joaquim MARTÍ MESTRE, «La llengua catalana en terres valencianes al segle XVIII. Resistència, estudi i conreu», *Zeitschrift für Katalanistik*, 23 (2010), p. 201-227.
- Luis TRAMOYERES BLASCO, «Catálogo de los periódicos de Valencia», *Revista de Valencia*, 1880-81 (facsímil llibreria París-València).
- Santi VALLÉS CASANOVES, *Acció Valenciana (1930-1931). La consciència desvetllada*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008.